

Auteursrecht in de 21e eeuw: een divers krachtenveld

DEN – Marco de Niet & Jeanine Tieleman

Het huidige juridische kader rond het intellectueel eigendom verhoudt zich slecht met de digitaliserende samenleving. De ontwikkelingen in de informatietechnologie volgen elkaar in hoog tempo op en veroorzaken grote veranderingen in de manier waarop informatie wordt gemaakt, verspreid en hergebruikt. De wetgeving rond het auteursrecht zoals dat vandaag de dag wordt toegepast, stamt uit een andere tijd, is ontstaan in een andere realiteit en sluit niet goed aan op deze ontwikkelingen. Instellingen die de opbrengsten van de menselijke geest verzamelen en voor de toekomst behouden, willen, als onderdeel van hun publieke taak, hun publiek daarover met nieuwe media informeren, maar stuiten daarbij op grote problemen.

Discussies hierover lopen stuk op het juridische argument dat men zich nu eenmaal aan de wet dient te houden. Het juridische perspectief is echter maar één kant van de zaak. De problematiek van het auteursrecht in relatie tot de huidige informatiemaatschappij kent ook nog een maatschappelijke en een economische kant.

DEN wil meer aandacht vragen voor deze laatste twee aspecten en zou graag zien dat de discussie zich ook meer in die richting ontwikkelt.

Juridische aspect:

De auteurswet bepaalt dat een werk niet verveelvoudigd mag worden zonder uitdrukkelijke toestemming van de maker. Het auteursrecht was aanvankelijk bedoeld om de maker van een werk tijdens zijn leven in staat te stellen van zijn creativiteit te kunnen leven en heeft daarmee een economische grondslag. In de loop der tijd is de werking van het auteursrecht steeds meer uitgebreid. Momenteel geldt het tot 70 jaar na de dood van de maker zodat ook anderen (bijvoorbeeld erfgenamen) er economisch van kunnen profiteren. Concreet kan dit betekenen dat werken die aan het eind van de 19e eeuw tot stand zijn gekomen niet zonder meer door erfgoedinstellingen via nieuwe media voor het grote publiek beschikbaar gesteld mogen worden. Toestemming van alle rechthebbenden is een juridische voorwaarde voor de publicatie van digitaal cultureel erfgoed uit de periode die de auteurswet beslaat.

Economische aspect:

Door de oplopende kosten voor digitalisering wordt gekeken naar nieuwe businessmodellen voor digitalisering van historische collecties. Een van de aannames hierbij is dat deze historische collecties een interessante economische waarde vertegenwoordigen waarmee voor diverse partijen, ook de rechthebbenden, inkomsten gegenereerd kunnen worden. Of dit een realistische verwachting is, kan nog niet met zekerheid worden gezegd. Het ziet er naar uit dat dit in het

gunstigste geval maar voor een zeer klein deel van de bewaarde collecties zal opgaan. Voor het merendeel van de collecties lijkt te gelden dat de kosten voor onderhoud en beschikbaarstelling van de digitale versies (inclusief aanpassing aan voortschrijdende technologie) vele malen hoger zijn dan de inkomsten die ermee gegenereerd kunnen worden.

Een aantal voorbeelden wijst in die richting. Bij het dagblad de NRC was men aanvankelijk van plan om de kranten uit de periode 1945 en 1995 te digitaliseren en commercieel te exploiteren. Na onderzoek bleek echter dat de verwachte inkomsten niet zouden opwegen tegen de kosten van onderhoud en beheer van een dergelijke digitale collectie. De NRC heeft daarop besloten om van het hele plan af te zien en is vervolgens een overeenkomst met de KB aangegaan waarbij de kranten uit die periode door de KB zullen worden gedigitaliseerd en op termijn aan de gratis raadpleegbare krantenbank van de KB zullen worden toegevoegd (bron: www.kb.nl/nieuws/nieuwsarchief-2012/kb-digitaliseert-jaargangen-nrc-handelsblad).

In het project Beelden voor de Toekomst is de hoogte van de oorspronkelijke subsidie (154 miljoen euro) uit het Fonds Economische Structuurversterking vastgesteld op basis van een gedeeltelijke terugverdienverplichting. Bij een tussentijdse evaluatie door TNO in 2010 is gebleken dat de verwachtingen rondom de terugverdienverplichting niet realistisch waren. Een drastische bijstelling van de terugverdienverplichting (en daarmee de hoogte van het subsidiebedrag) was het gevolg van deze evaluatie (bron: www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2010/11/30/brief-aan-de-tweede-kamer-over-de-tussentijdse-evaluatie-van-het-project-beelden-voor-de-toekomst.html).

Bij het filminstituut EYE is de betaalde dienst Ximon opgezet, waarbij particulieren op aanvraag films kunnen bekijken. De verwachting was dat er vooral vraag zou zijn naar het oudere materiaal maar in de praktijk blijkt er nauwelijks belangstelling te zijn voor materiaal ouder dan tien jaar (bron: Presentatie Marc Jurgens: Opening statement for panel Economies of Sharing tijdens het congres Economies of the Commons 3 dat in oktober 2012 werd gehouden in EYE, Amsterdam, <http://ecommons.eu/day-1-session-2-the-economies-of-sharing-unlocking-the-rich-media-potential/>).

Al met al lijkt de aanname gerechtvaardigd dat de culturele en educatieve waarde van recent historisch materiaal groter is dan de economische waarde. Dit brengt ons bij het derde aspect van de auteursrechtproblematiek in de digitale samenleving.

Maatschappelijke aspect:

Onder invloed van de ICT-ontwikkelingen vindt een verandering plaats in de manier waarop informatie in een digitale samenleving wordt gemaakt, verspreid en beschikbaar gesteld. De vraag naar digitale informatie is groot. De groei van digitale informatie is zelfs groter dan de productie van digitale opslagmedia. Digitale informatie is een integraal onderdeel geworden van educatie, onderzoek, productie en vrije tijd.

Informereren, in het bijzonder over cultuur en geschiedenis, behoort tot de kernactiviteiten van publieke collectiebeherende instellingen. Daardoor bevinden zij zich middenin het spanningsveld tussen enerzijds wat juridisch op dit gebied is toegestaan, alleen digitaal verspreiden met toestemming van de maker of diens erfgenamen, en anderzijds de maatschappelijke verwachting dat materiaal dat met algemene middelen is verzameld en beheerd, ook vrijelijk voor het algemene publiek, voor onderwijs of voor onderzoek beschikbaar wordt gemaakt.

Het grootste knelpunt voor erfgoedinstellingen?

Goed beschouwd ligt het grootste knelpunt voor instellingen momenteel in de verlengde werking van het auteursrecht tot 70 jaar na overlijden van de maker. Hierdoor worden zij niet in staat gesteld om publicaties, objecten of andere collecties uit de twintigste eeuw te digitaliseren en op internet beschikbaar te stellen. Van een groot deel van deze werken is niet (meer) bekend wie de maker was, of deze nog leeft of niet en wie mogelijke erfgenamen zijn. Het is dus bij instellingen niet bekend (en vaak ook niet te achterhalen) wie er mogelijke economische schade lijdt. Omgekeerd zijn veel rechthebbenden niet op de hoogte van de met publiek geld tot stand gekomen collectievorming van de erfgoedinstellingen in relatie tot het intellectueel eigendom dat zij in juridisch opzicht bezitten. Het is dus ook onduidelijk of deze rechthebbenden de digitalisering ervaren als economische schade. Uit enkele projecten is gebleken dat er ook veel rechthebbenden zijn die de brede verspreiding door digitalisering juist toejuichen zonder dat zij daarvoor gecompenseerd hoeven te worden.

Organisaties die rechthebbenden vertegenwoordigen (CBO's), stellen zich ten aanzien van het op internet beschikbaar maken van verweesde werken formeel op en eisen van een erfgoedinstelling dat deze de wet naleeft: voorafgaand aan de beschikbaarstelling via nieuwe media moet er toestemming verkregen zijn van de maker. Als die niet bekend is, moet de instelling een arbeidsintensieve zoektocht ondernemen om zijn of haar identiteit te achterhalen. Als alternatief bieden de CBO's een vrijwaringsconstructie aan, maar deze heeft twee nadelen: de inbreuk op het auteursrecht wordt er niet mee weggenomen en de CBO's nemen niet het volledige risico op zich als blijkt dat een rechthebbende bezwaar maakt tegen digitale beschikbaarstelling door een erfgoedinstelling.

Concluderend: In het spanningsveld tussen de auteurswet en de ontwikkelingen in de digitale informatievoorziening is het belangrijk om het gehele speelveld in kaart te brengen en niet alleen te focussen op het juridische aspect. Ten aanzien van het economische aspect lijkt het er op dat kosten voor onderhoud en beheer van deze verzamelingen vele malen hoger zijn dan wat er aan inkomsten mee kan worden gegenereerd. Een breed opgezet onderzoek hiernaar zou nuttig zijn en meer duidelijkheid kunnen scheppen.

Ten aanzien van het maatschappelijke aspect kan worden gesteld dat de druk vanuit de maatschappij op instellingen om hun collecties digitaal te presenteren zo hoog is dat zij hier niet aan voorbij kunnen gaan. Dat wordt nog versterkt door een recente uitspraak van het Europese Hof dat het auteursrecht geen verbodsrecht is, maar moet worden getoetst aan het recht van de burger om geïnformeerd te worden. (bron: <http://kluwercopyrightblog.com/2013/01/25/echr-copyright-vs-freedom-of-expression/>). Vrijheid van informatie is immers onderdeel van de Universele verklaring van de rechten van de mens.

Uitgaande van een hoogstwaarschijnlijk geringe economische waarde van historische collecties ten opzichte van een groot maatschappelijk belang lijkt de vraag gerechtvaardigd of de eis tot 'diligent search', zoals deze is bepaald in de recentelijk aangenomen Europese Richtlijn voor Orphan Works, zeker bij omvangrijke verweesde collecties, stand kan blijven houden. Binnen de auteurswet een uitzondering scheppen voor instellingen die (verweesde) historische collecties beheren en digitaliseren lijkt op zijn plaats.